

18. Homin O.V. Intellektual'nyj kapital kak interspecificheskij resurs intellektual'nogo predprinimatel'stva / O.V. Homin // Social'naja jekonomika. – 2005. – № 3–4. – S. 107–115.
19. Churumova S.F. Formirovanie i razvitiye predprinimatel'skogo stilja upravlenija kak vazhnejshego faktora povyshenija jeffektivnosti proizvodstva : diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05 / Churumova Svetlana Fedorovna. – Kaliningrad, 2002. – 151 s.
20. Shumpeter J. Teorija jekonomicheskogo razvitija / J. Shumpeter. – M. : Progress, 1982. – 455 s.
21. Ebner M. Predprinimatel'skaja orientacija v organizacii. Vnutrennee predprinimatel'stvo : [per. s nem.] / M. Ebner, G. Frank, K. Korunka, M. Luger // Psihologija truda i organizacionnaja psihologija. – T. 6. – H. : Gumanitarnij Centr, 2010. – 284 s.
22. Hisrich, R.D. Entrepreneurship / Intrapreneurship / R.D. Hisrich // American Psychologist. – 1990. – № 45. – P. 209–222.
23. Pinchot, G. Intra-Corporate Entrepreneurship / G. Pinchot, E. Pinchot. – 1978. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.intrapreneur.com/MainPages/History/IntraCorp.html>.
24. Bitzer, M. Intrapreneurship / M. Bitzer. – Stuttgart : Schaeffer, 1991. – 156 p.

Kredentser, O.V. The concept of intrapreneurship: theoretical analysis of the problem. The article presents the results of the theoretical analysis of the concept of intrapreneurship. The author analyzes the basic approaches to the concept of intrapreneurship in foreign literature and the essence of intrapreneurship, which can be defined as yjr creation of conditions in the organization favorable for staff's entrepreneurial activities, their production and practical use of innovative business ideas to increase the organization's efficiency.

Intrapreneurship is shown to be made up of staff's business activities, as the key psychological component, and intrapreneurship resources and conditions, as the main organizational and managerial component. Intrapreneurship resources include three groups: organizational, psychological and financial while intrapreneurship conditions can be divided into four groups: organizational, innovative, motivational and psychological. The author discusses the aims and basic functions of intrapreneurship. The basic functions of intrapreneurship include: economic, economic-psychological, and psychological.

Keywords: intrapreneurship, entrepreneurial activities, intrapreneurship resources and conditions, intrapreneurship functions.

Відомості про авторів

Креденцер Оксана Валеріївна, кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Kredentser, Oksana Valeriivna, PhD, associate professor, senior researcher, Laboratory of Organizational Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: okred@mail.ru

Отримано 23 липня 2015 р.
Рецензовано 30 липня 2015 р.
Прийнято 6 серпня 2015 р.

УДК 378.091.3:159.9.072.43:316.023.4

Ловка О.В.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ УТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ МАЛИХ ГРУП У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГРУПОВОЇ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Ловка О.В. Дослідження особливостей утворення навчальних малих груп у процесі організації групової проектної діяльності студентів. Представлено результати емпіричного дослідження впливу способів утворення навчальних малих груп на ефективність проектів під час групової проектної діяльності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних наук в економічному ВНЗ. У ході дослідження було виділено чотири типи взаємодії, що можуть утворюватися на основі самотійного способу об'єднання студентів у малі групи навколо теми: емоційна; ділова; емоційно-ділова творча; індивідуальна. В основу поділу групової взаємодії на типи покладено два критерії – емоційну привабливість та пізнавальну спрямованість. Досліджено, що найбільшу ефективність групової проектної діяльності демонструють малі групи, які взаємодіють на основі обох критеріїв – емоційної взаємної привабливості та пізнавальної спрямованості (емоційно-ділової творчої взаємодії).

Ключові слова: групово-проектна діяльність, взаємодія, ефективність діяльності, мала група, студенти.

Ловкая О.В. Исследование особенностей образования малых групп в процессе организации групповой проектной деятельности студентов. Представлены результаты эмпирического исследования влияния способов объединения студентов в малые группы на эффективность проектов во время групповой проектной

деятельности студентов в процессе изучения психолого-педагогических наук в экономическом вузе. В процессе исследования были выделены четыре типа взаимодействия, которые могут создаваться на основе самостоятельного объединения студентов в малые группы вокруг общей темы: эмоциональный, деловой, эмоционально-деловой творческий, индифферентный. В основу выделения типов группового взаимодействия положены два критерия – эмоциональная привлекательность и познавательная направленность. Определено, что наибольшую эффективность групповой проектной деятельности демонстрируют малые группы, которые взаимодействуют на основе объединения обоих критериев – эмоциональной взаимной привлекательности и познавательной направленности (эмоционально-деловое творческое взаимодействие).

Ключевые слова: групповая проектная деятельность, взаимодействие, эффективность деятельности, малая группа, студенты.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань професійної підготовки фахівців економічних ВНЗ є набуття студентами, як майбутніми учасниками командної взаємодії, творчих та соціальних компетенцій. До таких компетенцій належать: уміння створювати спільний новий творчий інтелектуальний продукт, здатність взаємодіяти під час прийняття спільних рішень, розподіляти функціональні обов'язки під час взаємодії, нести відповідальність за спільну справу, узгоджувати різні точки зору, домовлятися про спільний результат. Сьогодні ця проблема набуває особливої актуальності через інтенсивний розвиток проектної форми ведення господарської діяльності: більшість професійних об'єднань функціонує у формі великих та малих проектів. Злагоджена творча робота команди під час здійснення проекту є важливою психологічною умовою її ефективності. Розв'язанню цієї проблеми сприяє включення соціально-психологічної підготовки майбутніх економістів до процесу психолого-педагогічного циклу дисциплін у формі організації групової проектної діяльності. Тому вивчення психологічних засад організації групової проектної діяльності є важливою умовою підвищення ефективності фахової підготовки майбутніх економістів.

На початковому етапі організації групової проектної діяльності студентів найбільш важливим завданням ми вбачаємо продуктивний розподіл академічної студентської групи на підгрупи та їхню соціально-психологічну підготовку до здійснення проектів. З цього приводу важливим завданням є дослідження особливостей утворення малих груп, у складі яких студенти здійснюють навчальні проекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі психологічних особливостей формування малих груп присвячена велика кількість досліджень, серед яких особливо вирізняються підходи вітчизняних [7; 8; 14; 15; 22] та зарубіжних [2; 3; 5; 16; 19; 25] авторів.

Дефініцію малої групи ми трактуємо за Г. Андреевою [2, с. 228], як найбільш усталену у вітчизняній літературі.

Сьогодні сформована нова концепція малих груп – командний підхід, який прийшов із зарубіжних джерел, наприклад [3; 6; 19; 25], згідно з яким малій групі окрім традиційних групових характеристик притаманні риси взаємодоповнюваності та взаємозамінюваності членів групи.

У нашому дослідженні проаналізовано ідеї В. М. Бехтерева [4], положення концепцій Б. Такмена (наводиться за [7]), Л. Уманського [24], І. П. Волкова [5], концепції оптимального балансу функціональних позицій та командних ролей для формування команди Р. Белбіна [24], підхід до командо утворення Є. Ю. Безрукової [3] та ін.

Цікавими для нас є ідеї В. М. Бехтерева: про функції колективних цілей як інтегруючий фактор колективу, умови його єднання та згуртованості; про фактори узгодження індивідуальних та вироблення колективних дій, якими є взаємонаслідування, взаємонавіювання та індукція); про виникнення специфічно колективного утворення – «соборного розуму», який впливає на індивідуальну творчу активність членів колективу [4, с. 32].

А. С. Макаренко присвятив багато уваги питанням організації груп, зокрема, їхній структурі та управлінню, лідерству; згуртованості та психологічному клімату; нормативній регуляції поведінки в групі; мотивації колективної діяльності; емоційним та діловим відносинам («відповідальній залежності») та ін. [15, с. 298]. При цьому Макаренко вивчав досвід активного втручання в управління групами.

Згідно з параметричною концепцією Л. І. Уманського, розвиток малої групи відбувається поетапно завдяки розвитку її найважливіших соціально-психологічних параметрів (емоційних, динамічних, організаційних) [23].

Динамічним процесам розвитку групи присвячені роботи [3; 5; 6; 13; 14].

Під командоутворенням Є. Ю. Безрукова розуміє процес цілеспрямованого формування особливого способу взаємодії людей в команді, що дає можливість ефективно реалізувати їхній енергетичний, інтелектуальний і творчий потенціал відповідно до стратегічних цілей команди [3, с. 3].

Цікавим підходом до процесу утворення груп є двофакторна модель Б. Такмена. Автор описує динаміку групового процесу, виходячи, по-перше, з урахування умов, в яких формується група, а саме: наявності двох вимірів групової активності – ділового (вирішення групової задачі) та міжособистісного (розвиток групової структури). По-друге, він також враховує проходження групою певної стадії розвитку, які по черзі змінюють одна одну [9].

Прикладом схеми, що відображає власне емоційну динаміку утворення груп, є послідовність фаз розвитку міжособистісного контакту, запропонована І. П. Волковим [5]. Серед сучасних досліджень динаміки малих груп необхідно виділити теорію групової соціалізації особистості в малій групі Д. Лівайна і Р. Морленда (наводиться за [9]), які співвіднесли процес соціалізації з динамікою групового розвитку.

Тема ефективності групової діяльності піднімалася у працях багатьох психологів [13; 16]. Ще В.М. Бехтерев висловлював ідеї, що колективні цілі мають інтегруючу функцію для групи і є умовою його єднання і згуртування [4]. Б. Ф. Ломов визначив, що фактор групової сумісності є найбільш важливим для працездатності груп, створених з людей, об'єднаних випадково. Від сумісності учасників залежить швидкість досягнення узгодженості дій і величина докладених зусиль. Несумісні групи містять потенційний конфлікт [13].

Деякі дослідники відмічають необхідність додаткових організаційних заходів для забезпечення ефективної роботи команди – додаткового навчання та тренінгової роботи з її членами [6], з чим ми абсолютно погоджуємося.

Проблемі формування конкурентоздатних команд в процесі управління освітніми закладами присвячено монографію Л. М. Карамушки [7]. Для нашого дослідження важливими є висновки автора щодо сутності поняття команди як форми спільної діяльності – «групи, що характеризується цілеспрямованою, узгодженою роботою спеціалістів, які працюють над вирішенням спільно визначеного комплексного завдання, поєднуючи різні знання, уміння та навички в процесі виконання командних ролей та використовуючи партнерські принципи взаємодії» [7, с. 31].

Проте, вивченню проблеми розподілу академічної студентської групи на малі групи або команди та факторів впливу на їх ефективність у вітчизняній літературі приділяється дуже мало уваги. Серед небагатьох цікавих розвідок цього питання можна назвати дослідження М. В. Артюшиної [20]. Автор указує на доцільність при розподілі академічної групи на малі групи утворювати приблизно однакові за кількістю учасників підгрупи. Вона наводить такі можливі способи розподілу академічної групи на підгрупи з визначенням переваг та недоліків кожного: 1) за бажанням; 2) за розташуванням в аудиторії (як сидять); 3) на розсуд викладача (викладач самостійно приймає рішення про розподіл); 4) випадковим чином; 5) розподіл за вибором капітана: спочатку обираються капітани команд, а ті набирають «свою» команду [20, 267–269].

Ми вважаємо, що усі способи, окрім першої, мають більше негативних психологічних моментів впливу на ефективність спільної діяльності, ніж переваг: можливість випадкового поєднання людей з несумісними рисами і цінностями; студенти можуть переживати негативні емоції «страху відторгнення», почуття покинутості; існує можливість виникнення конфліктів при відборі капітанів: переважатиме бажання обрати «сильних» у свою команду і уникнення вибору «слабких», утворення нерівноцінних за рівнем навчальної успішності підгруп; зниження мотивації у тих, кого обирають пізніше; позбавлення можливості суб'єктності у більшості учасників: від них не залежить вибір; потрібен додатковий час, якого завжди не вистачає на парі тощо. Спосіб вибору за бажанням, з нашої точки зору, має більше переваг через надання студентам можливості інтуїтивно об'єднатися у групи, які характеризувалися б більшою сумісністю на основі взаємного вибору та інтересу до теми.

Проблемам групової проектної діяльності студентів у психолого-педагогічній літературі присвячено небагато уваги. Серед останніх досліджень педагогічної науки, що торкаються особливостей групової проектної діяльності у формі кооперативних студентських проектів можна вказати публікації Ж. Девіда [25], Р. Джонсона і Д. Джонсона [26], Ч. Майерса, Т. Джонса [27], у формі навчально-дослідницьких студентських проектів – О. В. Аксьонової, О. А. Булавіної [1]. Серед небагатьох ґрунтовних досліджень групової проектної діяльності у сфері вищої освіти можна навести дисертаційну роботу Д. А. Старкової, в якій наводиться методика розвитку управлінських методичних умінь майбутніх вчителів іноземної мови з допомогою ГПД [23]. На сьогодні явно не вистачає обґрунтування психологічних особливостей організації проектної діяльності для студентського віку, зокрема, групової її форми.

У попередніх публікаціях нами було визначено сутність поняття групової проектної діяльності (ГПД), поняття ефективності групової проектної діяльності та розроблено її показники [10], теоретично

обґрунтовано та емпірично перевірено психологічні чинники ефективності ГПД [12], висвітлені результати емпіричної перевірки програми з підвищення ефективності ГПД [11]. Ми вважаємо доцільним продовжити висвітлення проблематики формування проектних команд у процесі групової проектної діяльності як важливого чинника її ефективності.

Мета статті – представити результати та висновки емпіричного дослідження щодо особливостей процесу утворення проектних команд на початковому етапі організації групової проектної діяльності у ВНЗ, як одного з важливих чинників її ефективності, та на їхній основі надати викладачам рекомендації щодо врахування цих особливостей під час організації навчальних малих груп.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Навчальна проектна діяльність поєднує в собі характерні особливості як навчальної, так і професійної проектної діяльності, і за своєю суттю є здійсненням творчого навчального проекту. Від проектної діяльності вона отримала такі ознаки: 1) розв'язання деякої актуальної проблеми, що є основною метою проекту; 2) завершений цикл діяльності, що містить початок, основний етап, закінчення та певні часові рамки існування і складає процес проектної діяльності; 3) наявність специфічного етапу – проектування, який дає можливість побачити образ майбутнього результату ще до виготовлення продукту – у вигляді його детального опису (програми, сценарію), моделі, макету тощо; 4) створення творчого продукту як побічного результату навчальної діяльності.

Як навчальну діяльність її характеризує спрямованість на навчально-розвивальні цілі та результат (здобуття нових знань, умінь, навичок і компетенцій), некомерційний характер, особливості організації, обмежені навчальним процесом.

Основними характеристиками навчальної проектної діяльності є такі: творчий характер; поєднання мислєдіяльнїсної (створення уявного образу і прототипу) та практико-діяльнїсної (комплекс дій зі втілення образу в життя) форм.

Розглянемо сутність поняття «*групова проектна діяльність*». На основі ґрунтовного аналізу літератури та власних міркувань групова проектна діяльність у ВНЗ нами визначається як *спеціально організована спільна діяльність суб'єктів навчання у складі малих груп, спрямована на отримання професійних знань, умінь та навичок, метою якої є розв'язання деякої проблеми, а результатом – реалізація реального суб'єктивно або об'єктивно нового спільного продукту* [10, с. 67].

Групова проектна діяльність (ГПД) здійснюється у складі малих груп (3–6 осіб), чим відрізняється від індивідуальної та парної. Тому, по суті, вона є спільною діяльністю, отже, характеризується такими особливостями: єдиною метою та програмою усіх учасників групи, спрямованою на розв'язання деякої проблеми; розподілом завдань і функціональних ролей; координуванням та узгодженням індивідуальних дій учасників; заздалегідь спроектованим, спільно здійсненим та продемонстрованим практичним результатом, за допомогою якого можна діагностувати факт здобуття студентами певних предметних (або міжпредметних) теоретичних знань і практичних умінь та соціальних компетенцій. Цим групова проектна діяльність відрізняється від індивідуальної.

Організація групової проектної діяльності складається з декількох основних етапів: підготовчого, проектувального, основного, моделювання (презентаційного) і рефлексивного. Початковий етап організації ГПД є вкрай важливим, як етап формування проектної команди та її підготовки до проектної діяльності, і великою мірою визначає успішність її подальшої діяльності.

З нашої точки зору, процес утворення малої групи є вагомим чинником її ефективності. Від нього залежать такі важливі фактори, як склад групи, мотивація учасників, формування згуртованості у процесі діяльності. У ході дослідження нами були виявлені деякі особливості процесу формування малих груп для здійснення навчальних проектів на початковому етапі організації ГПД. Студентам надавалась можливість об'єднуватися у малі групи спонтанно, за бажанням, але відповідно до теми, яка їх зацікавила. Було зроблено припущення, що тема, яка зацікавила певну групу студентів, стає для них об'єднуючим фактором, що сприяє згуртуванню команди та підвищенню ефективності ГПД.

У процесі об'єднання студентів у малі групи були виявлені деякі тенденції віддання переваги студентами певним способам об'єднання в команди. Спостерігаючи за процесом об'єднання у малі групи, було відмічено, що в основі такого поділу на команди лежать, по-перше, інтерес до конкретної теми та по-друге – орієнтація на певні міжособистісні зв'язки студентів.

Способи організації у малі групи нами визначалися з допомогою запитання анкети: «Яким чином була організована Ваша команда? Варіанти відповідей: а) зібралися різні люди навколо теми, яка зацікавила; б) зібралися приятелі і вибрали тему, яка усіх зацікавила; в) зібралися ті студенти, що подружилися, і придумали свою тему; г) зібралися у групу випадково, бо не було іншого вибору; д) зібралися різні люди і придумали свою тему».

Результати дослідження зв'язку між способами самостійного об'єднання студентів у малі групи навколо теми та ефективністю проектів визначалися з допомогою методу перехресних таблиць (Табл. 1) та підтверджувалися кореляційним аналізом (Табл. 2). Кореляційний зв'язок є досить високим – $\rho = 0,539$ ($p \leq 0,01$). Як бачимо з табл. 1, при самостійному об'єднанні студентів, без додаткових заходів і допомоги викладача, студенти I курсу тяжіли об'єднуватися більшою мірою з тими, з ким познайомилися і встановили приятельські стосунки (56,4% опитаних).

Таблиця 1

Зв'язок між інтегральним змістовним показником ефективності ГПД та способом організації малих груп

Спосіб організації команд	% студентів, що відповіли	Рівень загальної ефективності (у%)			
		Нижче від середнього	Середній	Вище від середнього	Високий
Випадковий	6,4	--	100,0	--	--
Різні люди навколо теми	30,7	4,8	66,7	19,0	9,5
Приятелі навколо теми	56,4	4,8	16,6	47,6	31,0
Друзі вибрали свою тему	6,4	--	--	--	100,0

На другому місці за кількістю знаходяться результати об'єднання студентів, пов'язаних не приятельськими відносинами, а пізнавальною спрямованістю – навколо теми, що зацікавила (30,7% опитаних). Найменше було осіб, які об'єдналися випадково, бо не було іншого вибору (6,4%). Такі ситуації виникали, наприклад, тоді, коли студент був відсутній на занятті, на якому відбувався розподіл на підгрупи, або студенти не змогли об'єднатися, бо погано знали одногрупників тощо. Іноді доводилося одного студента включати у групу, яка вже сформувалася, і він відчував себе там трохи «чужим» (висновки зроблені на основі результатів індивідуальної бесіди з такими студентами).

Також видно, що дуже мало відповідей про самостійний вибір студентами тем проектів (6,4%). Це може говорити про неготовність першокурсників самостійно обирати проблематику для дослідження, про очікування від викладача готових («цікавих») тем для проектної діяльності. Цю особливість необхідно враховувати під час проектування навчального процесу: виділяти для студентів теми, які одночасно є складовими тематичного плану і зможуть зацікавити студентів практичним застосуванням у повсякденному житті, або майбутній професійній діяльності. Розглянемо зв'язок ефективності ГПД зі способом об'єднання в малі групи (табл. 2).

Таблиця 2

Зв'язок типів групової взаємодії, способів об'єднання та ефективності малих груп

Спосіб об'єднання студентів у малі групи навколо теми	Тип групової взаємодії, що лежить в основі способу об'єднання	Показник ефективності малих груп
Друзі придумали свою тему	<i>Емоційно-ділова творча взаємодія</i> – базується на схильності до творчості, діловій (пізнавальній) спрямованості та емоційній привабливості між учасниками	4,55
Зібралися різні люди навколо теми, що усіх зацікавила	<i>Ділова взаємодія</i> . Взаємодія на основі ділової, (пізнавальної) спрямованості (цікаво щось пізнати і зробити разом)	4,19
Приятелі вибрали тему, яка усіх зацікавила	<i>Емоційна взаємодія</i> – на основі емоційної привабливості (разом провести час і щось зробити)	3,87
Зібралися випадково, бо не було вибору	<i>Індиферентна взаємодія</i> – базується на невизначеності відносин (індиферентності).	3,66

Незважаючи на найвищу кількість виборів відповіді «Приятелі вибрали тему, що усіх зацікавила», середній рівень ефективності проектів, у яких брали участь ці респонденти, є не дуже високим. Це можна пояснити тим, що надмірно приятельська атмосфера у командах дещо знижує ефективність роботи. Можливо, друзям важче налаштуватися на ділову атмосферу, розподілити обов'язки, вибрати лідера. Бажання «весело провести час» і відкласти справу на останній день призводить до часткової втрати ефективності, неможливості проявити повністю потенціал учасників. Такі результати підтверджують аналогічні твердження інших дослідників [17, с. 127].

Ефективність тих команд, у які об'єднувалися студенти, не пов'язані емоційними відносинами, але були зацікавлені спільною темою, є досить високою (середня оцінка – 4,19). Це може означати, що тема, цікава для усіх учасників, стає об'єднуючим, мотивуючим фактором, який позитивно впливає на ефективність ГПД, і це треба враховувати при формуванні команд.

Водночас, з табл. 2 видно, що в тих командах, учасники яких, об'єднавшись з друзями, самостійно вибрали тему проекту у межах тематичного плану (а не взяли готову, запропоновану викладачем), рівень ефективності виявився найвищим. Отже, важливою умовою ефективності ГПД є підтримка прояву активності студентів до самостійного пошуку тем проектів, яку необхідно розвивати на підготовчому етапі проектної діяльності.

Бачимо, що середня оцінка ефективності проектів, учасники яких відповіли, що потрапили у групу випадково, є найнижчою (3,66). Можна припустити, що причини невисоких результатів цих груп можуть бути такі: в таких групах об'єдналися студенти без зацікавленості темою, без мотивації на взаємодію, можливо, була відсутня комфортна атмосфера.

На основі визначених вище результатів нами були виділені чотири типи взаємодії, що можуть утворюватися на основі самостійного способу об'єднання студентів у малі групи навколо теми: 1) емоційна; 2) ділова; 3) емоційно-ділова творча; 4) індиферентна (Табл. 2).

В основу поділу групової взаємодії на типи нами покладено два критерії – емоційну привабливість та пізнавальну спрямованість. Таким чином, у нашому дослідженні виявилось, що найбільшу ефективність демонструють групи, які взаємодіють на основі обох критеріїв – емоційної взаємної привабливості та пізнавальної спрямованості (емоційно-ділової творчої взаємодії). Трохи меншу ефективність показали групи, об'єднані на основі ділової (пізнавальної) творчої взаємодії. Найнижчий рівень ефективності показали групи, які утворилися на основі невизначеності, відсутності як ділової творчої взаємодії, так і емоційної привабливості. Ці дані доцільно використовувати при поділі студентів на малі групи.

На основі результатів нашого дослідження на підготовчому етапі групової проектної діяльності, а також під час інших групових форм навчальної діяльності пропонуємо *комплектувати малі групи*, враховуючи вище зазначені особливості структурування малих груп: на основі довільного об'єднання студентів за бажанням, відповідно до пізнавальних інтересів навколо теми, що зацікавила. При цьому доцільно вказати необхідну або приблизну кількість підгруп, кількість учасників яких має бути від 3 до 6 осіб.

Висновки. Отже, в ході дослідження виділено чотири типи взаємодії, що можуть утворюватися способом об'єднання студентів у малі групи навколо теми на основі поєднання пізнавальної (ділової) спрямованості та емоційної привабливості між одногрупниками: емоційно-ділова творча, ділова, емоційна та індиферентна. Констатовано, що у випадку поділу учасників на групи найбільшу ефективність (при $p \leq 0,01$) мають ті групи, які взаємодіють на основі емоційної привабливості і пізнавальної спрямованості (емоційно-ділової творчої взаємодії) або ж тільки пізнавальної спрямованості (ділової взаємодії).

Таким чином, припущення про те, що тема і проблема, які зацікавили певну групу студентів, навколо яких вони об'єдналися задля вирішення, стають для них об'єднуючим фактором, що сприяє згуртуванню команди та підвищенню ефективності ГПД, позитивно впливають на подальшу взаємодію у малій групі під час спільної діяльності, знайшло своє експериментальне підтвердження. Тому під час об'єднання малих груп для студентських навчальних проектів важливо враховувати їхні побажання щодо тематики проектів і створювати на заняттях певні умови для вироблення спільної проблематики, що розвиває соціально-психологічні уміння, зокрема, уміння взаємодіяти під час спільної діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Подальшим напрямком дослідження цієї теми планується дослідження впливу складу навчальних малих груп студентів за деякими індивідуально-психологічними властивостями (наявністю мотиваційних особливостей, типів темпераменту, типів

мислення, локусу контролю, типів особистості тощо) на ефективність групової проектної діяльності та перенесення дослідження таких особливостей формування малих груп на професійну проектну діяльність – на процес формування професійних проектних команд.

Список використаних джерел

1. Аксьонова О.В. Колективні проекти як форма спільної навчально-дослідницької діяльності студентів і викладачів / О.В. Аксьонова, О.А. Булавина // Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів : зб. матеріалів наук.-метод. конф., 2–4 лют. 2005 р. – К. : КНЕУ, 2005. – Т. 2. – С. 7–10.
2. Андреева Г.М. Социальная психология : учебник для высш. учеб. заведений / Г.М. Андреева. – [5-е изд., испр. и доп.]. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 365 с.
3. Безрукова Е.Ю. Информационно-методическое обеспечение процесса командообразования [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Е.Ю. Безрукова ; МГУ им. М.В. Ломоносова, Фак. психологии. – М., 1998. – 22 с.
4. Бехтерев В.М. Данные эксперимента в области коллективной рефлексологии / В.М. Бехтерев, М.В. Ланге // Новое в рефлексологии и физиологии нервной системы. – М. ; Л., 1925. – С. 306–337.
5. Волков И. П. Межличностный контакт как психологическая основа группообразования / И. П. Волков // Вопросы психологии познания людьми друг друга и общения [Текст] : научные труды / Кубанский гос. ун-т ; ред. Б. А. Еремеев. – Краснодар : Изд-во Кубанского гос. ун-та. – Кн. 2. – 1978. – С. 29.
6. Зинкевич-Евстигнеева Т. Технология создания команды / Т. Зинкевич-Евстигнеева, Д. Фролов, Т. Грабенко. – СПб. : Речь, 2002. – 216 с.
7. Карамушка Л.М. Формування конкурентоздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій) : монографія / Л.М. Карамушка, О.А. Філь. – К. : Фірма «ІНКОС», 2007. – 268 с.
8. Коваленко М. Кореляційний аналіз соціально-психологічних ролей в управлінській команді / М. Коваленко, Л. Слободянюк // Психологія і суспільство. – 2002. – № 2. – С. 125.
9. Кричевский Р.Л. Социальная психология малой группы : учебное пособие для вузов / Р.Л. Кричевский, Е. М. Дубовская. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 318 с.
10. Ловка О.В. Визначення ефективності групової проектної діяльності студентів / О.В. Ловка // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України ; [за ред. академіка С.Д. Максименка]. – Т. XIV, част. 6. – К., 2012. – С. 240–249.
11. Ловка О.В. Результати впровадження експериментальної програми підвищення ефективності групової проектної діяльності студентів / О.В. Ловка // Проблеми гуманітарних наук : наук. зап. Дрогоб. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка / Т. Біленко, Н. Скотна, М. Боришевський [та ін.]. – Дрогобич : Ред.-вид. від. ДДПУ імені Івана Франка, 2012. – Вип. 29 : Психологія. – С. 48–57.
12. Ловка О.В. Соціально-психологічні чинники навчальної групової проектної діяльності студентів / О.В. Ловка // Проблеми гуманітарних наук : наук. зап. ДДПУ імені Івана Франка. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2010. – Вип. 25. – Психологія. – С. 27–47.
13. Ломов Б.Ф. Совместная (групповая) деятельность людей, формирование трудовых коллективов и психологические аспекты управления ими / Б.Ф. Ломов // Правовые и социально-психологические аспекты управления. – М., 1972. – С. 211–240.
14. Марисова Л.И. Студенческий коллектив : основы формирования и деятельности / Л.И. Марисова. – К. : Вища шк., 1985. – 51 с.
15. Макаренко А.С. Методика воспитательной работы / А.С. Макаренко // Избранные педагогические произведения. – Т. 1. – М., 1977.
16. Немов Р.С. Социально-психологический анализ эффективной деятельности коллектива / Р.С. Немов ; Науч.-исслед. ин-т общей и пед. психологии Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1984. – 200 с. : ил.
17. Панфилова А.П. Игротехнический менеджмент: Интерактивные технологии для обучения и организационного развития персонала / А.П. Панфилова. – М. : ИВЭСЭП : Знание, 2003. – 536 с.
18. Паркер Г. Формирование команды / Г. Паркер, Р. Кропп. – СПб. : Питер, 2003. – 160 с. : ил. – (Серия «Эффективный тренинг»).
19. Петровский А.В. Социальная психология коллектива : [учеб. пособие для пед. ин-тов] / А.В. Петровский, В.В. Шпалинский. – М., 1978. – 176 с.
20. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навч. посіб. / за ред. М. В. Артюшиної, О.М. Котикової, Г. М. Романової. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 261–283.
21. Семиченко В.А. Психологія соціальних відносин / В.А. Семиченко. – К. : Магістр-S, 1999. – 168 с.
22. Старкова Д.А. Групповая проектная деятельность как средство развития управленческих методических умений будущих учителей иностранных языков : дис. ... канд. психол. наук : 13.00.02 / Старкова Дарья Александровна. – Екатеринбург, 2009. – 228 с.
23. Уманский Л.И. Психология организаторской деятельности / Л.И. Уманский. – М., 1980. – 98 с.
24. Belbin, R.M. Management teams: Why they succeed or fail / R.M. Belbin. – Cambridge : Berlin Associates, 2000. – 171 p.
25. David, J. Supervising Projects / Jaques David ; SEDA Further Induction Pack II. – 1992, April. – P. 6–35.
26. Johnson, D. Cooperative Learning: An Active Learning Strategy / D. Johnson, R. Johnson, K.A. Smith // FOCUS on Teaching and Learn ing. – 1990. – 5(2). – №1. P. 7–8.
27. Mayers, C. Cooperative student projects / C. Mayers, T. B. Jones // Promoting active learning : strategies for the college classroom. – San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1993. – P. 74–88.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Aks'onova O.V. Kolektyvni proekty yak forma spil'noyi navchal'no-doslidnyts'koyi diyal'nosti studentiv i vykladachiv / O.V. Aks'onova, O.A. Bulavina // Udoskonalennya zmistu ta form orhanizatsiyi navchal'noho protsesu vidpovidno do mizhnarodnykh standartiv : zb. materialiv nauk.-metod. konf., 2–4 lyut. 2005 r. – K. : KNEU, 2005. – T. 2. – S. 7–10.
2. Andreeva G.M. Social'naja psihologija : uchebnik dlja vyssh. ucheb. zavedenij / G.M. Andreeva. – [5-e izd., ispr. i dop.]. – M. : Aspekt Press, 2004. – 365 s.
3. Bezrukova E.Ju. Informacionno-metodicheskoe obespechenie processa komandobrazovanija [Tekst] : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.05 / E.Ju. Bezrukova ; MGU im. M.V. Lomonosova, Fak. psihologii. – M., 1998. – 22 s.
4. Behterev V.M. Dannye jeksperimenta v oblasti kollektivnoj refleksologii / V.M. Behterev, M.V. Lange // Novoe v refleksologii i fiziologii nervnoj sistemy. – M. ; L., 1925. – S. 306–337.
5. Volkov I. P. Mezhluchnostnyj kontakt kak psihologicheskaja osnova gruppobrazovanija / I. P. Volkov // Voprosy psihologii poznaniya ljud'mi drug druga i obshhenija [Tekst] : nauchnye trudy / Kubanskij gos. un-t ; red. B. A. Eremeev. – Krasnodar : Izd-vo Kubanskogo gos. un-ta. – Kn. 2. – 1978. – S. 29.
6. Zinkevich-Evstigneeva T. Tehnologija sozdaniya komandy / T. Zinkevich-Evstigneeva, D. Frolov, T. Grabenko. – SPb. : Rech', 2002. – 216 s.
7. Karamushka L.M. Formuvannya konkurentozdatnoyi upravlins'koyi komandy (na materiali diyal'nosti osvityvnykh orhanizatsiy) : monohrafiya / L.M. Karamushka, O.A. Fil'. – K. : Firma «INKOS», 2007. – 268 s.
8. Kovalenko M. Korelyatsiynny analiz sotsial'no-psycholohichnykh roley v upravlins'kiy komandi / M. Kovalenko, L. Slobodyanyuk // Psykholohiya i suspil'stvo. – 2002. – № 2. – S. 125.
9. Krichevskij R.L. Social'naja psihologija maloj grupy : uchebnoe posobie dlja vuzov / R.L. Krichevskij, E. M. Dubovskaja. – M. : Aspekt Press, 2001. – 318 s.
10. Lovka O.V. Vyznachennya efektyvnosti hrupovoyi proektnoyi diyal'nosti studentiv / O.V. Lovka // Problemy zahal'noyi ta pedahohichnoyi psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka Natsional'noyi APN Ukrainy ; [za red. akademika S.D. Maksymenka]. – T. KhIV, chast. 6. – K., 2012. – S. 240–249.
11. Lovka O.V. Rezul'taty vprovadzheniya eksperymental'noyi prohramy pidvyshchennya efektyvnosti hrupovoyi proektnoyi diyal'nosti studentiv / O.V. Lovka // Problemy humanitarnykh nauk : nauk. zap. Drohob. derzh. ped. un-tu imeni Ivana Franka / T. Bilenko, N. Skotna, M. Boryshevs'kyy [ta in.]. – Drohobych : Red.-vyd. vid. DDPU imeni Ivana Franka, 2012. – Vyp. 29 : Psykholohiya. – S. 48–57.
12. Lovka O.V. Sotsial'no-psycholohichni chynnyky navchal'noyi hrupovoyi proektnoyi diyal'nosti studentiv / O.V. Lovka // Problemy humanitarnykh nauk : nauk. zap. DDPU imeni Ivana Franka. – Drohobych : Redaktsiyno-vydavnychyy viddil DDPU imeni Ivana Franka, 2010. – Vyp. 25. – Psykholohiya. – S. 27–47.
13. Lomov B.F. Sovmestnaja (gruppovaja) dejatel'nost' ljudej, formirovanie trudovykh kollektivov i psihologicheskije aspekty upravlenija imi / B.F. Lomov // Pravovye i social'no-psihologicheskije aspekty upravlenija. – M., 1972. – S. 211–240.
14. Marisova L.I. Studencheskij kollektiv : osnovy formirovanija i dejatel'nosti / L.I. Marisova. – K. : Vishha shk., 1985. – 51 s.
15. Makarenko A.S. Metodika vospitatel'noj raboty / A.S. Makarenko // Izbrannye pedagogicheskije proizvedenija. – T. 1. – M., 1977.
16. Nemov R.S. Social'no-psihologicheskij analiz jeffektivnoj dejatel'nosti kollektiva / R.S. Nemov ; Nauch.-issled. in-t obshhej i ped. psihologii Akad. ped. nauk SSSR. – M. : Pedagogika, 1984. – 200 s. : il.
17. Panfilova A.P. Igotehnicheskij menedzhment: Interaktivnye tehnologi dlja obuchenija i organizacionnogo razvitija personala / A.P. Panfilova. – M. : IVJeSJeP : Znanie, 2003. – 536 s.
18. Parker G. Formirovanie komandy / G. Parker, R. Kropp. – SPb. : Piter, 2003. – 160 s. : il. – (Serija «Jeffektivnyj trening»).
19. Petrovskij A.V. Social'naja psihologija kollektiva : [ucheb. posobie dlja ped. in-tov] / A.V. Petrovskij, V.V. Shpalinskij. – M., 1978. – 176 s.
20. Psykholoho-pedahohichni aspekty realizatsiyi suchasnykh metodiv navchannya u vyshchij shkoli : navch. posib. / za red. M. V. Artyushynoyi, O.M. Kotykovoyi, H. M. Romanovoyi. – K. : KNEU, 2007. – S. 261–283.
21. Semychenko V.A. Psykholohiya sotsial'nykh vidnosyn / V.A. Semychenko. – K. : Mahistr-S, 1999. – 168 s.
22. Starkova D.A. Gruppovaja proektnaja dejatel'nost' kak sredstvo razvitija upravlencheskih metodicheskijh umenij budushhijh uchitelej inostrannykh jazykov : dis. ... kand. psihol. nauk : 13.00.02 / Starkova Dar'ja Aleksandrovna. – Ekaterinburg, 2009. – 228 s.
23. Umanskij L.I. Psihologija organizatorskoj dejatel'nosti / L.I. Umanskij. – M., 1980. – 98 s.
24. Belbin, R.M. Management teams: Why they succeed or fail / R.M. Belbin. – Cambridg : Berlin Associates, 2000. – 171 p.
25. David, J. Supervising Projects / Jaques David ; SEDA Further Induction Pack II. – 1992, April. – P. 6–35.
26. Johnson, D. Cooperative Learning: An Active Learning Strategy / D. Johnson, R. Johnson, K.A. Smith // FOCUS on Teaching and Learning. – 1990. – 5(2). – №1. P. 7–8.
27. Mayers, C. Cooperative student projects / C. Mayers, T. B. Jones // Promoting active learning : strategies for the college classroom. – San Francisco : Jossey-Bass Publishers, 1993. – P. 74–88.

Lovka, O.V. Investigation into features of small training group formation during organization of student group projects. *The article deals with the problem of small training group formation during organization of student group projects as a key factor in projects' effectiveness which determines such important group characteristics as group composition, group cohesion, group-members' motivation etc. The author presents the results of empirical research into effects of small training group formation methods on student projects' efficiency in the study of psychological and pedagogical sciences in economic universities. The investigation found four student interaction types during student small groups' formation: emotional, business, emotional-business creative, and indifferent. The student interaction types were determined using two criteria - the emotional appeal and project topic's cognitive attraction. The most efficient student group projecting ($p \leq 0.01$) was found in student small project groups characterized by the group members' mutual emotional appeal and the project topics' cognitive attraction (emotional-business creative interaction). It is concluded that the project problem and topic interesting to a group of students, and uniting them into a project group positively affects the student project groups' work being a factor that promotes team cohesion and project groups' performance. Therefore, to*

make efficient small student project groups it is advisable to form the groups based on the group members' interests and relevant social and psychological characteristics and communication skills developed in special trainings.

Keywords: group projecting, interaction, effectiveness, small group, students.

Відомості про автора

Ловка Ольга Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна.

Lovka, Olga, PhD in Psychology, Associate Professor, Pedagogy and Psychology Department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

E-mail: olga.lovka@gmail.com

Отримано 28 серпня 2015 р.
Рецензовано 3 вересня 2015 р.
Прийнято 10 вересня 2015 р.

УДК 316.6:159.923:33

Овчар О.В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ ІЗ НИЗЬКИМ РІВНЕМ МАТЕРІАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

Овчар О.В. Соціально-психологічна характеристика осіб із низьким рівнем матеріального добробуту.

У статті висвітлено методичні засади і процедуру емпіричного дослідження та представлено результати дослідження соціально-психологічних характеристик осіб із різним рівнем матеріального добробуту та визначено особливості їх прояву в осіб із низьким рівнем матеріального добробуту. Подано аналіз соціально-психологічних характеристик, що є специфічними для осіб із низьким рівнем матеріального добробуту: тенденція до високого рівня психологічного тяжіння до бідності, низький рівень мотивації досягнення, схильність до зовнішнього локусу контролю, переважання ціннісної орієнтації на відпочинок та повагу оточуючих, менша орієнтація на спілкування та на соціальну активність. Матеріальний добробут особи проаналізовано через два компоненти – об'єктивний, що позначає фактичний рівень доходу індивіда, та суб'єктивний, тобто його суб'єктивна оцінка власного матеріального стану (низький, середній, вище від середнього, високий).

Ключові слова: рівень матеріального добробуту, соціально-психологічні характеристики, інтернальність, мотивація досягнення, психологічне тяжіння до бідності, ціннісні орієнтації, мотивація афіліації.

Овчар О.В. Социально-психологическая характеристика лиц с низким уровнем материального благосостояния. *В статье раскрыты методические основы и процедура эмпирического исследования социально-психологических характеристик лиц с разным уровнем материального благосостояния, определены их особенности у лиц с низким уровнем материального благосостояния. Дан анализ социально-психологических характеристик, которые являются специфическими для лиц с низким уровнем материального благосостояния: тенденция к высокому уровню психологического тяготения к бедности, низкий уровень мотивации достижения, склонность к внешнему локусу контроля, преобладание ценностной ориентации на отдых и уважение окружающих; менее выраженная ценностные ориентации на общение и социальную активность. Материальное благосостояние личности проанализировано через два компонента – объективный, который определяется фактическим уровнем дохода индивида, и субъективный, то есть субъективная оценка собственного материального состояния (низкий, средний, выше среднего, высокий).*

Ключевые слова: уровень материального благосостояния, социально-психологические характеристики, интернальность, мотивация достижения, психологическое тяготение к бедности, ценностные ориентации, мотивация аффилиации.

Постановка проблеми. Останніми роками зростає цікавість науковців до соціально-психологічних проблем, пов'язаних із поглибленням соціальної нерівності, з поширенням бідності як стилю життя. Ці проблеми визначають необхідність дослідження соціально-психологічних особливостей